ISSN: 1304-8015

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Journal of Modern Turkish Studies

Cilt 15, Sayı 3 (Eylül 2018)

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Editör

F. Sema **Barutcu Özönder**, Prof.Dr.
Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Sıhhiye . Ankara
Tel.: (+90 312) 310 32 80 / 1285 Faks: (+90 312) 310 57 13
E-posta: barutcu@humanity.ankara.edu.tr

Yardımcı Editörler

Saime Selenga **Gökgöz**, Doç.Dr. (Hacettepe Ü, Ankara)
Gülsüm **Killi Yılmaz**, Doç.Dr. (Ankara Ü, Ankara)
G. Selcan **Sağlık Şahin**, Dr.Öğr.Üyesi (Ankara Ü, Ankara)

İngilizce Dil Editörü: Arda **Arıkan**, Prof.Dr. (Akdeniz Ü, Antalya)

Rusça Dil Editörü: Berdi **Sarıyev**, Doç.Dr. (Ankara Ü, Ankara)

Yayın Kurulu Üyeleri

Murat **Ceritoğlu**, Doç.Dr. (Ankara Ü)
Ayhan **Çelikbay**, Doç.Dr. (Ankara Ü)
Erkin **Emet**, Doç.Dr. (Ankara Ü)
Nuraniye **Ekrem**, Dr.Öğr.Üyesi (Ankara Ü)
Melek **Erdem**, Prof.Dr. (Ankara Ü)
M. Rıza **Heyet**, Öğr.Gör. (Ankara Ü)
Filiz **Kılıç**, Dr.Öğr.Üyesi (Ankara Ü)
Aynur **Öz Özcan**, Prof.Dr. (Ankara Ü)
Ufuk **Tavkul**, Prof.Dr. (Ankara Ü)
Can **Teziç**, Dr.Öğr.Üyesi (Ankara Ü)
Erdoğan **Uygur**, Prof.Dr. (Ankara Ü)

Danışma Kurulu Üyeleri

Yavuz **Akpınar**, Prof.Dr. (Türkiye)
Eralp **Alışık**, Yrd.Doç.Dr. (Türkiye)
Durmuş **Arık**, Prof.Dr. (Türkiye)
Júlia **Bartha**, Dr. (Macaristan)
Tsend **Battulga**, Dr. (Moğolistan)
Mönhcargal **Bazarragçaa**, Prof.Dr. (Moğolistan)
Tamara G. **Borgoyakova**, Prof.Dr. (Hakas C-RF)
Salican **Cigitov**, Prof.Dr. (Kırgızistan)
Gülzura **Cumakun**, Prof.Dr. (Türkiye-Kırgızistan)
Erkin **Ekrem**, Doç.Dr. (Türkiye)
Seyfettin **Erşahin**, Prof.Dr. (Türkiye)
İşmuhammed G. **Galyautdinov**, Prof.Dr. (Başkurdistan – RF)
Fuad **Ganiyev**, Prof.Dr. (Tataristan - RF)
Shimin **Geng**, Prof.Dr. (Çin)
Cevat **Heyet**, Prof.Dr. (İran)
Zafer **İlbars**, Prof.Dr. (Türkiye)
Abduvali **Kaydarov**, Prof.Dr. (Kazakistan)
Rüya **Kılıç**, Prof.Dr. (Türkiye)
İgor **Kormuşin**, Prof.Dr. (Rusya)
Lala **H. Kuliyeva**, Prof.Dr. (Azerbaycan)
G. **Jorigt**, Prof.Dr. (İç Moğolistan –Çin)
Said M. Alem **Labib,** Doç.Dr. (Afganistan)
İbrahim **Maraş**, Prof.Dr. (Türkiye)
Anvar **Mokayev**, Prof.Dr. (Kırgızistan)
İsmail **Musayev**, Prof.Dr. (Azerbaycan)
Guldarhan **Nurgaziyevna**, Prof.Dr. (Kazakistan)
Nevzat **Özkan**, Prof.Dr. (Türkiye)
M. Cihat **Özönder**, Prof.Dr. (Türkiye)
Berdi **Sarıyev**, Doç.Dr. (Türkmenistan)
Akseleu **Seydimbekov**, Prof.Dr. (Kazakistan)
Gülşen **Seyhan Alışık**, Prof.Dr. (Türkiye)
Almas **Şayhulov**, Prof.Dr. (Başkurdistan –RF)
Aleksandra T. **Tıbıkova**, Prof.Dr. (GAltay - RF)
Litip **Tohti**, Prof.Dr. (Çin)
Vahit **Türk**, Prof.Dr. (Türkiye)
Myagmarsuren **Uuganbayar**, Prof. Dr. (Moğolistan)
Yuri İ. **Vasil'ev**, Doç.Dr. (Saha Yeri - RF)
Oyun M. **Viktorovna**, Prof.Dr. (Tuva - RF)
Özen **Yaylagül Üstünel**, Doç.Dr. (Türkiye)
Naciye **Yıldız**, Prof.Dr. (Türkiye)
Mirfatih **Zekiyev**, Prof.Dr. (Tataristan - RF)
Peter **Zieme**, Prof.Dr. (Almanya)

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, çift hakemli bilimsel e-dergidir; MLA (Modern Language Association) International Bibliography (New York/ABD) tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

ISSN: 1304-8015
http://mtad.humanity.ankara.edu.tr
E-posta: mtad.editor@gmail.com

Modern Türklük
Araştırmaları Dergisi
Cilt 15, Sayı 3, Eylül 2018

İçindekiler

F. Sema BARUTCU ÖZÖNDER, Sunuş 329

Makaleler

Halil ÖZCAN, Millî Mücadele'de İstanbul Merkez Telgrafhanesi'nin İşgali ve Ankara'nın Tepkisi 331

Celal METİN, Öz Soy Operası: Mit, Tarih ve Emperyalist Çağda Türkiye ve İran'ın Dayanışma Arayışı 354

Байтасов Рахметолла РАХИМЖАНОВИЧ, Происхождение чувашей по данным лингвистики, истории, археологии, генетики и других наук 369

Nuraniye Hidayet EKREM, Göktürk Prensesi, Çin İmparatoriçesi Asena'nın (Aşina/Ashina) Mezar Taşı Yazıtı ve Altın Mührü 392

Nasser Khaze SHAHGOLİ, M.E. Resulzade'nin *Asrımızın Siyavuşu* Adlı Eserini Söylem Çözümleme Bulgulayıcısı Temelinde Anlama 419

Mavlon BOBOKHON, Nonverbal Details as Means of the Psychological Analysis in Tagay Murad's Story "Twilight, When the Horse Neighing" 440

Emine TEMEL, Şehriyar'ın "Héyder Baba'ya Selâm" Şiirinde Sözcük Türü Olarak Edatlar 447

G. Selcan SAĞLIK ŞAHİN, Yayımlanışının Yüzüncü Yılında *Atebetü'l-Hakayık*'ta Karşıtlıklar 467

Tanıtma

Gayretullah, Hızırbek (2013) S*ömürülen Vatan Türkistan*, İstanbul: Töre-Devlet Yayınları, ss. 511, ISBN 978-605-64040-0-9. (Tekin TUNCER) 479

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi
Cilt 15, Sayı 3 (Eylül 2018), ss. 447-466
DOI: 10.1501/MTAD.15.2018.3.29
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Şehriyar'ın "Héyder Baba'ya Selâm" Şiirinde Sözcük Türü Olarak Edatlar*

Emine Temel

İstanbul Üniversitesi (İstanbul)

ÖZET

Arapça kökenli bir kelime olan ve "alet, vasıta" anlamına gelen edatlar, yalnız başlarına manaları olmayan sadece isim ve isim soylu sözcük ve sözcük gruplarından sonra gelerek onları anlam bakımından desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi gören görevli sözlerdir. Edatların cümle içindeki kurdukları anlam ilişkileri geçici olup eklendikleri sözcük ve sözcük grupları arasına başka bir unsur girmemektedir. Edatlar şekil bakımından kelime, işleyiş bakımından ad çekim (durum) ve bazı hâllerde yapım ekleri niteliğinde olup isim görevinde kullanılmadıkları sürece hâl ve iyelik eklerini almaz, çekime girmezler.Türk dilinde edat türeten hususî ekler bulunmadığı için edatlar çoğu zaman belirli isim çekim ekleri ve zarf-fiil eklerinin kalıplaşması yoluyla oluşmaktadır. Cümle içindeki kelimeler arasında semantik birliği sağlayan ve anlamı tamamlayan edatlar bir dile ifade gücü kazandıran en önemli yapılardır. Eski Türkçeden itibaren kesintisiz bir şekilde Türk dilinin her döneminde takip edebildiğimiz edat, bir dilin gelişmişlik seviyesinin belirleyici unsurları arasında yer almaktadır. Bir dilde isim ve fiil olmak üzere iki aslî unsur ve "edatlar" adı altında yardımcı unsurlar bulunmaktadır. Türkiye Türkçesine en yakın lehçe olan ve XV. yüzyılda Batı Türkçesinin doğu dairesinde karşımıza çıkan Azerbaycan Türkçesi de Eski Türkçenin dil özelliklerine sadık kalmış bir Oğuz grubu Türk lehçesi olarak bu yardımcı unsurlar bakımından zengin bir malzemeye sahiptir. Bu makalede, Şehriyar'ın ana dili ile yazdığı ve iki kısımdan müteşekkil, her biri 5 mısralık toplam 125 kıtalık *Héyder Baba'ya Selâm* adlı manzumesi sözcük türü olarak edatlar bağlamında incelenecektir. Her biri 11'li hece ölçüsü ile kaleme alınmış olan bu şiir Tebriz ağzının dil hususiyetlerini taşımaktadır. *Héyder Baba'ya Selâm* adlı şiirin burada verilen metni eserin Tebriz baskısından alınmıştır. Bir dilin zenginliği kelime sayısının fazlalığından ziyade ifade imkânlarının genişliği ile ölçülmektedir. *Héyder Baba'ya Selâm* adlı şiirde de Azerbaycan Türkçesinin ifade gücünü ortaya koyacak

* Bu makale, 21-23 Nisan 2016 tarihinde Bişkek'te düzenlenen *VII. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

olan edatların "görevlerine (fonksiyonlarına)" ve "yapılarına" göre tasnifi yapılıp öne çıkan yapılar ayrıntılı olarak ele alınacak ve "ortak yazı dili" ile "edebî dil" çerçevesinde taşıdığı öneme dikkat çekilecektir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Edat, Azerbaycan Türkçesi, Héyder Baba'ya Selâm, Dilsel ifade gücü

ABSTRACT

Preposition is an Arabic origin word which means "instrument or vehicle". Prepositions do not have any meaning alone however when they are used after nouns or noun phrases or noun origin words, they have the gramatical function of supporting the meaning of these words. Meaning relations in a sentence, which prepositions establish, are temporary and there is no other word added between words and word groups which have a preposition. In some cases, they act as derivational affixes and they do not take any inflectional and possesive suffixes as long as they are not used as nouns. Prepositions are often formed by inflexible gerundium and inflectinal noun suffixes since there is no other special suffix which derives prepositions in Turkish language. Prepositions which establish semantic associations between words in a sentence and complement the meaning are important elements that give to a language an expressive power. Prepositions can be observed in all periods of Turkish language continuosly when tracking back to the Old Turkish. These are decisive elements showing the development level of a language. In a language, there are two essential elements namely nouns and verbs and there are helping elements named as prepositons. Azerbaijan Turkish which is the closest dialect to Turkey Turkish has appeared in Eastern part of West Turkish in XV, is a Turkish dialect of Oghuz group which remained loyal to the linguistic characters of Old Turkish have rich materials in terms of these helping elements. The research in this article is about the poem *Greeting to Héyder Father* which was written by Shahriar in his native language and was composed of two parts consisting of 125 verses in total and each of these verses are five lined. This poem is going to be investigated prepositions as a word type. Each of these lines were written in 11 syllabic measure and has linguistic characteristic of Tabriz dialect. The text of *Greeting to Héyder Father* given in this article is taken from its Tabriz edition.

Wealth of a language is measured by the width of expressions and their possibilities rather than by the excessive number of words it has. In the poem of *The Greeting to Héyder Father*, the prepositions which reveal the power of expressions in AzerbaijanTurkish are going to be categorized in accordance with their "functions" and "structures". Prominent structures are going to be analyzed in detail and attracted attention in terms of their importance in the context of "common written language" and "litarary language".

KEY WORDS

Preposition, Azerbaijan Turkish, Greeting to Héyder Father Poem, The power of linguistic expression.

1. Giriş

Kurallı anlatım, sözcükler arasındaki anlam ilgisine dayanır (Bozkurt 1995: 131). Türkçede kelimeler arasındaki anlam ilgisi çoğu kez ekler yoluyla kurulurken Fuat Bozkurt'un 'ilgi sözcükleri' olarak ifade ettiği edatlarla kelimeler, bağlaçlarla da cümleler arasındaki semantik ilişki sağlanmaktadır.

2. Sözcük Türü Olarak "Edat" ve Terminolojik Adlandırma Farklılıkları

Edatlar, dilbilgisinin en belirsiz terimlerinden biridir. Muharrem Ergin (2007: 348), edatları, yalnız başlarına anlamı olmayan sadece gramer vazifeleri bulunan kelimeler olarak görmekte ve 'ünlem edatı', 'bağlama edatı', 'sona gelen edat' ile 'son çekim edatı' olmak üzere dörde ayırmaktadır. Jean Dény (1947: 558), edatlar başlığı altında 'ilgiçler' (postpositions), 'bağlaçlar' (conjunctions) ve 'ünlemler' (interjections) tavsifini yapmaktadır. Necmettin Hacıeminoğlu (1984: VIII) ile Günay Karaağaç (2011: 54) edat kavramını kullanılış biçimleri, görevleri ve birlikte kullanıldıkları öğeleri göz önüne alarak 'çekim edatı', 'bağlama edatı' ve 'ünlem edatı' şeklinde incelemişler ve tüm birimleri ortak 'edat' başlığında toplamışlardır. Öte yandan Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel (1976: 130) ilgeç teriminin bağlaç ve ünlemler ile sözcükten sonra gelen kimi öğeleri içerecek şekilde kullanıldığına ve bu kavramın sınırlarının çizilmesi gerektiğine değinmişlerdir.

Fuat Bozkurt (1995: 131), 'ilgi sözcükleri' adı altında 'ilgeçler' ve 'bağlaçlara' yer verirken 'ünlemleri' müstakil bir başlıkta ele almayı tercih etmiştir. Tahsin Banguoğlu (2007: 385) edatlara 'takı', bağlaçlara 'bağlam' adını vererek ünlemlerle birlikte hepsini ayrı başlıklarda incelemektedir. Tahir Nejat Gencan da (1971: 359) bu birimleri 'ilgeç', 'bağlaç' ve 'ünlem' terimleri altında ayrı şekilde sıralamaktadır. Kâmil Tiken doktora tezinde edat, bağlaç ve ünlemleri bir arada ve 'edat' başlığı altında değerlendirmiş, bu edatları da kendi içinde 'çekim edatı', 'bağlama edatı' ve 'ünlem edatı' olarak tasnif etmiştir. Daha sonra ise bu üç kelime çeşidine "edat" denmesinin çok genel bir adlandırma olduğuna ve bunların kullanılışlarının zamanla yaygınlık kazandığına kanaat getirmiş, görevli kelimeleri 'edat', 'bağlaç' ve 'ünlem' terimleriyle müstakil şekilde incelemeye karar vermiştir (Tiken 2004: IX).

Zeynep Korkmaz, dilimizdeki sözcükleri 'anlamlı kelimeler' (asıl kelimeler), 'görevli kelimeler' (yardımcı kelimeler; edat-bağlaç) ve 'anlamlı-görevli kelimeler' (ünlem) olmak üzere üç ana gruba ayırmıştır. Türkiye Türkçesi gramerlerinin yazımında ve gramerle ilgili araştırmalarda, yöntem olarak Arap grameri temelindeki Osmanlı gramer anlayışını benimsemiş olan dilcilerin, görevli kelime türlerinin tamamını edat başlığı altında topladıklarını söyleyen Korkmaz, edatın "alet, vasıta,

araç" şeklindeki sözlük anlamının kendisine geniş bir gramer alanı oluşturduğunu söylemektedir. Bu yüzden Korkmaz, görevli kelime türlerini edatlar ve bağlaçlar olarak iki alt bölüme ayırmayı, ünlemleri de özel anlam taşıyıp çekime ve yapıma girmeleri dolayısıyla kendine özgü üçüncü bir grup altında incelemeyi uygun görmüştür (Korkmaz 2009: 1049).

Edatların terminolojik tasnifine dair görüşlerin hepsini burada tek tek sıralamak mümkün değildir. Biz çalışmamızda yukarıda dile getirdiğimiz görüşlerden yola çıkarak Osmanlı dilcilik geleneği çerçevesinde ve "edat" genel başlığı altında "çekim edatı", "bağlama edatı" ve "ünlem edatı" tasnifini temel alacağız. Kendi başlarına mana taşımayan, dâhil oldukları kelime, kelime grupları ve cümlelerle birlikte ifade gücü kazanan edatların fonksiyonları itibariyle üç alt başlıkta toplanmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Çekim edatları şekil itibari ile kelime, vazife itibari ile ad çekim eki kimi zaman da yapım eki konumundadır (Korkmaz: 2009: 1053). Ad çekim eklerinden daha kapsamlı bir semantik ağa sahip olan çekim edatları menşe itibari ile bir isim veya fiil köküne dayanmaktadır. Kalıplaşmış kelime türü olarak bilinen edatlar aslında anlamlı kök veya gövdeden oluşan yapılardır. Bu yapılar zaman içerisinde ilk anlamlarından uzaklaşarak ve kalıplaşarak edat görevini kazanırlar.

Bağlama edatları, çekim edatlarından farklı olarak cümle veya kelimeler arasında anlam ilişkisi kurmaktan ziyade anlam 'bütünlüğünü' ve 'sürekliliğini' (Özel-Atabey 1976: 12) sağlarlar. Bağlantı kurdukları birimler arasında herhangi bir işlev değişikliğine yol açmazlar. Yer aldıkları birimler arasından çıkarıldıkları zaman anlam akışına olumsuz yönde bir etkileri olmaz.

Muharrem Ergin, Türkçede aslında bağlama edatının olmadığını, bu edatların sonradan yabancı dillerin tesiri ile ortaya çıktığını, Türkçede olanların da bazı isim ve fiil şekillerinin aldıkları ekler yoluyla sonradan edatlaşarak oluştuğunu ileri sürmektedir (2007: 352). Köktürkçede (VI-IV. yy.) az da olsa rastladığımız ok/ök, ma/me (Akalın 2007: 345, 352) edatlarının Türkçeye sonradan girmiş bağlama edatları ile mukayese edildiğinde bağlama görevinin az olup daha çok tekit vazifesi gördüğünü söyleyen Necmettin Hacıeminoğlu da (1984: 112) Eski Türkçede bağlama edatının olmayıp teşekkülünün Karahanlı devresinden sonra başladığını belirtmektedir.

Mansuroğlu, Eski Türkçeden itibaren kesintisiz bir şekilde Türk dili tarihinin her döneminde takip edebildiğimiz edatlardan bağlama edatının Köktürkçe döneminde nadir de olsa rastlanıldığını ileri sürmüştür. Uygur Türkçesi döneminden itibaren ise dinî metinlerden -aslına sadık kalınması sebebiyle sözü sözüne- yapılan tercümelerin sonucu olarak pek çok bağlama edatının girdiğini ifade etmiştir (Mansuroğlu 1955: 59). Bu eski bağlama edatlarının yerini Orta Türkçe döneminden sonra İslam

kültürünün etkisi ile Arapça ve Farsçadan geçen bağlama edatları almıştır (Korkmaz 2009: 1093).

Zeynep Korkmaz'ın hem anlamlı hem de görevli kelimeler kategorisinde yer verdiği ünlem edatları, çekim edatları ile bağlama edatlarından farklı olarak tek başlarına anlamlı birimler şeklinde de kullanılmaktadır. Ünlem edatları oldukça geniş bir kavram alanına sahiptir. Taklidî seslerden meydana gelen ünlem edatlarının yanı sıra bir isim, fiil hatta cümle şekli de vurgu ve tonlamanın etkisi ile ünlem türüne dâhil olabilmektedir. Kimi zaman yeni türetmelere (miyavlamak, horlamak) imkân veren ünlem edatlarının, kök veya gövde hâlinde belirli bir kavrama karşılık gelmediği sonucuna varılmış ve söz konusu makalede, edat başlığı altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Türkçede edat türeten hususî ek bulunmamaktadır. Edatlar -yabancı asıllı olanlar hariç- ilk bakışta anlamsız yapılar olarak görünse de aslında büyük bir kısmı isim veya fiil kök ve gövdelerinden müteşekkil anlamlı kelimelerdir. Kök anlamın, aldığı zarf-fiil ve belirli isim çekim ekleri ile gövdeye sirayet edip "edat" türünün vazifesini tayin ettiği gözlenmektedir. O hâlde edatlar izah edilebilir morfolojik ve semantik yapılara sahip olan cümle tamamlayıcısı unsurlardır.

Bir dili zengin kılan alamet, kelimelerin çokluğu ile değil "ifade gücünün sınırı" (Hacıeminoğlu 2003: 77) ile ölçülür ve bu aşamada edatlar devreye girer. Türkçede isim ve fiil gibi temel unsurların yanında edat (çekim edatları, bağlama edatları, ünlem edatları) adı altındaki yardımcı unsurların çeşitliliği o dilin işlenmiş olduğunu gösterir. Eski Türkçeden günümüze kadarki süreçte edat çeşidinde gözle görülür bir artışın takip ediliyor olması Türkçenin ifade kabiliyetinin gittikçe genişlediğini ortaya koymaktadır.

3. Azerbaycan Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri

Türkçenin VI. ile XI. yüzyıl arasını Eski Türkçe devresi, XI. yüzyıldan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan kısmını Orta Türkçe devresi, XVI. ile XX. yüzyıl arasını da Yeni Türkçe devresi teşkil etmektedir. Birden fazla yazılı dili bünyesinde barındıran Doğu Türkçesi, XX. yüzyıldan sonra ister istemez bölünmeye gitmiş ve "Modern Türkçe Devresi" altında "Çağdaş Türk Lehçeleri" meydana gelmiştir. Öte yandan Orta Türkçe dönemi Karahanlı Türkçesi (XI.-XIII. yy.), Harezm Türkçesi (XIV. yy.), Eski Anadolu Türkçesi (XIII-XV yy.), Kıpçak Türkçesi (XIV.- XVI./XVII. yy.) ve Doğu Türkçesi (XV. yy'nin 2. yarısı - XIX. yy.) olmak üzere beş alt bölüme ayrılırken Doğu Türkçesinin gelişme safhası esasen Batı Türkçesi ile birlikte Yeni Türkçe devresinde vuku bulmaktadır.

Batı Türkçesinin ilk devresini teşkil eden Eski Anadolu Türkçesi (XIII.-XIV. yy.) döneminde tek merkezli siyasî devlet yönetimi bulunmadığı için bu döneme ait

eserlerde herhangi bir fonetik birlikten söz etmek güçtür. Her boy yazılı dilini kendi hâkimiyet topraklarında ortak yazı dili seviyesinde kullanıyordu. Bu dönem eserleri, tek merkezli ortak yazı dili olmadığı için birden fazla yazılı dilin etkisi altında kalarak ortaya konmuştur. 1402 Ankara Savaşı ile biçimlenmeye başlayan ve XVI. yüzyılda kesin şeklini bulan 'Yeni Türkçe' dönemi altında 'Batı Türkçesi', 1516 Çaldıran Savaşı sonunda 'Osmanlı Türkçesi' ve 'Azerbaycan Türkçesi' olmak üzere iki kola ayrılırken Doğu Türkçesi tek kol hâlinde ilerlemeye devam etmiştir.

Türkiye Türkçesine en yakın lehçe olan ve XV. yüzyılda, Batı Türkçesinin doğu dairesinde karşımıza çıkan Azerbaycan Türkçesi, Eski Türkçenin dil özelliklerine sadık kalmış bir Oğuz grubu Türk lehçesi olarak yardımcı unsurlar bakımından zengin bir malzemeye sahiptir.

4. Şehriyar ve *Héyder Baba'ya Selâm I-II*

Bu makalede Seyyid Mehemmed Hüseyin Behcet Tebrizî'nin takma adı ile Şehriyar'ın ana dili ile yazdığı ve iki kısımdan müteşekkil, her biri 5 mısralık toplam 125 kıtalık *Héyder Baba'ya Selâm* adlı manzumesi sözcük türü olarak edatlar bağlamında incelenecektir. Her biri 11'li hece ölçüsü ile kaleme alınmış olan bu şiir farklı tarihlerde yazılmış iki ana bölüme ayrılır. İlk bölüm 76 kıtalık olup 1952 yılında tamamlanmış, 49 kıtalık olan ikinci bölüm ise 1964 yılında yazılmıştır (Sarıçiçek 2008: 582). Tebriz ağzının dil hususiyetlerini taşıyan *Héyder Baba'ya Selâm* adlı şiirin burada verilen metni eserin Tebriz baskısından (Hicri 1368) alınmıştır.

Farsça şiirleri ile bilinen Şehriyar, adeta kırk yaşından sonra Türkçe şiirler yazmaya başlar (Ergin 1971: XII). Bunların ilki olan *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde Şehriyar, çocukluk yıllarının geçtiği Kara Çemen'in Hoşgenâb kasabasında Héyder Baba dağına seslenmektedir (Ateş 1993: 7).

Pek çok dile çevrilen eserin ilk ilmî neşri Ahmet Ateş'e aittir. Şehriyar'ın *Héyder Baba'ya Selâm I* şiiri Hicri 1332'de *Héyder Baba'ya Selâm II* şiiri de Hicri 1345 yılında Tebriz'de yayımlanmıştır (Ergin 1971: XII).

5. *Héyder Baba'ya Selâm I-II* Şiirinde Edatlar

Bu çalışmada *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde yapılan taramalar sonucunda *Héyder Baba'ya Selâm I'* de 73 *Héyder Baba'ya Selâm II'* de 80 olmak üzere toplam 153 edat tespit edilmiştir. İlk şiirde 43 bağlama edatı, 24 çekim edatı ve 6 ünlem edatı yer alırken ikinci şiirde 46 bağlama edatı, 23 çekim edatı ve 11 ünlem edatı mevcuttur.

Héyder Baba'ya Selâm adlı şiirde Azerbaycan Türkçesinin ifade gücünü ortaya koyacak olan ve görevlerine göre "çekim edatı", "bağlama edatı" ile "ünlem edatı" şeklinde üç alt başlıkta incelediğimiz bu edatları kendi içinde de fonksiyonları

bakımından ayırmayı uygun gördük. Çekim edatları fonksiyonları itibari ile şu alt başlıklar[1] dâhilinde incelenmiştir: 1. Benzerlik, tıpkılık, denklik ilişkisi kuranlar (*tek, tekin, kimin, kimi* - 22)[2] 2. Beraberlik ve vasıta ilişkisi kuranlar (*-InAn/-nAn, -ılan/-ile/-le, ile, be* - 19) 3. Öncelik, sonralık, zaman ilişkisi kuranlar *(-dAn/-nAn sora/sonra* - 5) 4. Yön gösterme ilişkisi kuranlar (*garşı* - 1). Bağlama edatları fonksiyonları itibari ile şu şekilde tasnif edilmiştir: 1. Pekiştirme niteliğindeki bağlama edatları (*dA, ki* 'I-37' - 35) 2. Sınırlama bildiren bağlama edatları (*bir* - 5) 3. Sıralama niteliğindeki bağlama edatları (*U, vU, ve* - 4). 4. Açıklama bildiren bağlama edatı (*ki* - 5) 5. Neden bildiren bağlama edatı (*ki*, II-42,51) 6. Amaç bildiren bağlama edatı (*ki*, II-33).

Bağlama edatları içerisinde geniş bir yer kaplayan ve başına geldiği cümleleri kendinden önceki cümlelere bağlayan "cümle başı bağlama edatları"nın şiirde tespit ettiğimiz fonksiyonları şunlardır: 1. Açıklama bildiren cümle başı bağlama edatları *(éyle ki, déyne, yohsa, éle, bes ki, belké* - 15) 2. Zıtlık bildiren cümle başı bağlama edatları (*amma, lîk, ya* 'I-53', *halbuki* - 12) 3. Üstelik bildiren cümle başı bağlama edatları (*gine, yeğin* - 6). 4. Şart bildiren cümle başı bağlama edatı (*eyer, her ne* - 3) 5. Sınırlama bildiren cümle başı bağlama edatı *(ancaḫ* - 1). 6. İhtimal bildiren cümle başı bağlama edatı (*sanki* - 1). Şekil itibariyle cümle içerisinde yer almayan fakat cümlenin anlamından yola çıkılarak tespit edilen altı adet "ki" bağlama edatı bulunmaktadır.[3]

Ünlem edatlarını ise "dışa dönük ünlemler" adı altında 'doğal ünlemler' (*héyif* 'I-68', *ay, aman, ay aman, héy* - 11), "içe dönük ünlemler" adı altında ise 'acı duyma, acıma işlevinde olan' ile (*héyif, yazığ, yazıḫ* - 4), 'sevgi, şefkat, mutluluk bildiren' (*ay* - 1) ve 'korku, heyecan, uyarı, çekinme bildiren' ünlemler (*éy vah* - 1) olarak kategorize ettik.

Bu makalede tespit edilen bütün edatlar tek tek ele alınmayacak sadece kullanım sıklıkları ve fonksiyonları itibariyle öne çıkan edatlar (çekim ve bağlama edatları) detaylı olarak incelenecek ve bu edatların tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına dikkat çekilecektir.

5.1. *tek, tekin* Çekim Edatları

Şehriyar'ın *Héyder Baba'ya Selâm I-II* şiirlerinde taradığımız edatlardan "gibi" anlamına tekabül eden ve Eski Türkçeden itibaren kullanımına tanık olduğumuz bu edat Azerbaycan Türkçesinde *tekin* (8), *tek* (3), *kimi* (9), *kimin* (2) varyantlarında karşımıza çıkmaktadır. Clauson *te:g* edatını 'like' anlamı ile 'postposition' başlığı altında ifade

[1] Bu alt başlıklar Zeynep Korkmaz'ın yapmış olduğu "görevlerine göre edatlar" incelemesi temel alınarak belirlenmiştir: Zeynep Korkmaz (2009) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 1066- 1083.

[2] Edatların şiirde kaç defa kullanıldığı parantez içinde ifade edilmiştir.

[3] Bu bağlama edatı, toplam sayısal değere dahil edilmemiştir.

etmiştir (1972: 475[a]). "Ulaşmak, erişmek, temas etmek, değmek" manalarındaki *teg-* fiili, üzerine aldığı zarf fiil eki ile isimleşir ve *-n* vasıta durum eki ile zaman içerisinde kalıplaşarak Azerbaycan Türkçesinde "edat" fonksiyonunda kullanılmaya başlar.

Guşlar ***tekin*** *ganad çalup uçardım* (I-8)[4] "Kuşlar gibi kanat çırpıp uçardım."[5], *Men senün* ***tek'*** *dağa saldım nefesi* (I-72) "Ben senin gibi dağa saldım nefesi." dizelerinde geçen *tek, tekin* edatına *teg* şekliyle ilk yazılı metinlerimiz olan *Orhun Âbideleri'*nde rastlamak mümkündür. *Teŋri küç birtük üçün ḳaŋım ḳaġan süsi böri* ***teg*** *ermiş yağısı ḳony* ***teg*** *ermiş*. (KT/D 12, BK/D 11) "Tanrı güç vermiş (olduğu) için, babam kağanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (ise) koyun gibi imiş." (Ergin 2008: 12/26). *Teg* edatından önce gelen kelime yalın hâlde olduğu gibi üçüncü şahıs iyelik eklerini almış şekilde de bulunmaktadır. (Grönbech 1995: 32): *Anta kisre inisi* ***eçisin teg*** *ḳılınmaduḳ erinç oġlı* ***ḳaŋım teg*** *ḳılınmaduḳ erinç.* (KT/ D 5) "Ondan sonra küçük kardeş büyük kardeş gibi yetiştirilmemiş şüphesiz, oğlu babası gibi yetiştirilmemiş şüphesiz." (Ergin 2008: 8). Uygur Türkçesi döneminde ***teg*** edatının *Erklig ḳan anı açıp oḳuduḳda anta* ***antaġ antaġ*** *saw ünti.* (AY 14/10-12) "Güçlü han onu (=kitabı) açıp okuduğu zaman ondan *öyle öyle* söz(ler) çıktı." cümlesinde zamirle birlikte kalıplaşmış kullanımına rastlamaktayız. Bu tür kullanımlarda *teg* edatının yerini "böyle (bunun gibi)" anlamındaki *mundaġ*, "öyle (onun gibi)" anlamındaki *antaġ* almıştır. Karahanlı Türkçesi zamanında ise bu edatın bir soru kelimesi ile birleşerek kullanıldığını ve müstakil bir soru kalıbı oluşturduğunu görüyoruz: *Köŋlüŋ* ***nätäg****?* (Dankoff 1984: 336) ifadesinde *neteg* soru zamiri "nasıl (ne gibi)" anlamına tekabül etmektedir.

Kıpçak Türkçesi ile Çağatay Türkçesi dönemlerinde *teg* edatı *dey, day* şekillerinde de karşımıza çıkmaktadır: *Kertegi kün* ***dey*** *yarıḫtur ham isi* "Gerdeği güneş gibi aydınlık ve sıcaktır." (Li 2004: 459), *Teŋriġa şükr ḳılġıl Ḳanlı Yawlı* ***day*** *yaḫşı oġluŋ bar.* (ŞT 89[a]/12-13) "Tanrı'ya şükr et, Kanlı Yawlı gibi iyi (bir) oğlun var." (Li 2004: 460).

Héyder Baba'ya Selâm şiirinde denk gelmediğimiz fakat örneklerine rastladığımız ve diğer lehçelerde de tanık olduğumuz *teg* edatının *säntäk* (Azerbaycan Türkçesi), *mänitäg* (Horasan Türkçesi), *uniŋdäk* (Yeni Uygur Türkçesi), *şuniŋdäy~şuniŋdek*, *şundäyin* (Özbek Türkçesi), *munday* (Nogay Türkçesi) (Li 2004: 462-465) şekilleri de yer almaktadır.

Kıpçak Türkçesinde kullanımını tespit ettiğimiz ve günümüz yazı dilinde de sıklıkla yer verdiğimiz *dégin* (Argunşah, Yüksekkaya, Tabaklar 2010: 229) edatı, "-e/-a kadar,-a/-e dek, değin" anlamlarına karşılık gelirken Azerbaycan Türkçesinde söz başındaki *t- > d-* tonlulaşması ve söz içindeki *-k- > -g-* tonsuzlaşması sonucu *tekin*

[4] Verilen örnek dizenin *Héyder Baba'ya Selâm I-* şiirinin 8. beşliğinde yer aldığını gösterir.

[5] Yapılan tüm aktarımlar, Muharrem Ergin'in *Azeri Türkçesi* adlı çalışmasına sadık kalınarak yapılmıştır. Muharrem Ergin (1971) *Azeri Türkçesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 45- 71.

bünyesinde ifade bularak "gibi" anlamı ile yerini almıştır. Şiirde geçmeyen fakat Azerbaycan Türkçesinde mevcut olan *tegi* edatının da *teg* ve *tekin* ile birlikte "gibi" anlamıyla kullanıldığını tespit ettik (Li 2004: 461). Öte yandan Clauson *teg* edatını "like" (Clauson 1972: 475[a]), *tegi* edatını "until" (Clauson 1976: 477) anlamlarıyla ayrı başlıklar altında incelemiştir. Ḳurıġaru Temir ḳapıġḳa *tegi* süleyü birmiş. (BK/D 8) "Batıda Demir Kapıya *kadar* ordu sevk edivermiş." cümlesinde *tegi* edatı yönelme durum eki ile birlikte "yer-mekân" anlamındaki bir isme eklenmiştir. Eski Uygur Türkçesi döneminde *tegi* edatı yine yönelme eki ile isme bağlanırken, Köktürkçeden farklı olarak sadece yer-mekân anlatan bir isim değil somut-soyut her anlamdaki isme eklenmektedir (Demirbilek 2008: 96). *Yaşka* ***tegi*** *küç küsün et* (MAYT 12/41) "Yaşına kadar güç, kuvvet, et". O hâlde *CTD-DLT*'de madde başı olarak yer almayıp *täg-* fiilinin altında geçen bu *tegi* edatını "gibi" anlamındaki *teg* sözcüğünden getirmek doğru olmaz. Zira *Orhun Âbideleri*'nden beri aynı metinde yan yana geçen bu iki edat hem yapı hem de anlam yönünden birbirinden farklılık göstermektedir.

Teg, tegi, tegin edatlarının "gibi" anlamıyla Azerbaycan Türkçesinin dışındaki diğer çağdaş lehçelerdeki kullanım şekilleri şöyledir: Güney Oğuz Türkçesi[6]: *täki, täkin, takin*, Horasan Türkçesi: *-däg*, Türkmen Türkçesi: *dek* (дек), Yeni Uygur Türkçesi: *-däk, -täk* (-дәк, -тәк), Özbekistan Türkçesi: *-dek, -däy, -däyin* (дек,-дәй, дайин), Kırım Tatar Türkçesi: *-day, -dayın* (дай, дайин), Karay Türkçesi: *-diy, -di* (дий, ди), Kumuk Türkçesi: *-day/-dey* (дай, дей), Kazak Türkçesi: *-day, -dey, -tay, -tey, -dayın, -deyin, -tayın, -teyin* (дай, дей, тай, тей, дайын, дейін, тайын, тейін), Karakalpak Türkçesi: *-day, -dey, -tay* (дай, дей, тай), Nogay Türkçesi: *-day, -dey, -tay, -tey* (дай, дей, тай, тей), Tatar Türkçesi: *-day, -däy, -tay, -täy* (дай, дәй, тай, тәй), Başkurt Türkçesi: *-day, -däy, -tay, -täy, -źay, -źäy* (дай, дәй, тай, тәй, зай, зәй), Kırım Türkçesi: *-day, -dey, -doy, -döy, -tay, -tey, -toy, -töy* (дай, дей, дой, дөй, тай , тей, той, төй), Altay Türkçesi: *-dıy, -diy, -tıy, -tiy* (дый, дій, тый, тій), Sarı Uygur Türkçesi: *-daġ, -deġ, -taġ, -deg, -teg*, Hakas Türkçesi: *daġ, -deg, -taġ, -teg* (дағ, деg, тағ, тeg), Şor Türkçesi: *-dıg, -dig, -tıg, -tig*, Tuva Türkçesi: *deg* (деg), Kırgız Türkçesi: *deg, teg* (деg, тeg), Yakut Türkçesi: *ḫaydaḫ* (хайдах), Dolgan Türkçesi: *kaydak* (кайдак) , Halaç Türkçesi: *nätäg, nätäy* (Li 2004: 457-469).

Azerbaycan Türkçesinde *tek, teki* ve *tekin* edatları benzerlik bildirme fonksiyonunda birleşirken Türkiye Türkçesinde bu edatların karşılık geldiği *dek, değin* edatları "-a/-e kadar" anlamıyla sınırlandırma fonksiyonunda kullanılmaktadır. Dolayısıyla *tek, teki, tekin* edatlarının görevini Türkiye Türkçesinde yalnız "gibi" edatı yerine getirmektedir. *Tegi* edatının ise tarihsel ve çağdaş Türk lehçelerindeki şekillerini incelediğimizde "gibi" anlamıyla sadece Güney-Oğuz ve Azerbaycan Türkçesinde

[6] Yong-Sŏng Li, "Güney Oğuz Türkçesi" tabirini Güney-Batı Türkçesinin kapladığı coğrafya içinde yer alan İran ile Güney-Doğu Türkçesinin kapladığı coğrafya içinde yer alan Afganistan'ın kuzeyi için kullanmaktadır (Ercilasun 1997).

kullanıldığı söyleyebiliriz.

5.2 *kimin, kimi* Çekim Edatları

Kimin, kimi edatları, *teg, tekin* edatları ile ortak semantik alanda birleşen ve aynı fonksiyonlara sahip çekim edatlarıdır (*sabit ġoşma*). Bu edatlar *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinin birinci kısmında beş, ikinci kısmında altı adet olmak üzere toplam on bir kere "benzerlik fonksiyonunda" kullanılmıştır. *Galup şirin yuḫı* ***kimin*** *yadımda* (I-9) "Kalmış tatlı uyku gibi hatırımda". *Kervan* ***kimi*** *uzaḫlarda toz salır.* (II-7) "Kervan gibi uzaklarda toz salıyor." dizelerinde görüldüğü üzere *kimi, kimin* edatının Türkiye Türkçesinde hem morfolojik hem semantik bağlamdaki tam karşılığı "gibi" edatıdır. Söz başındaki *k* ünsüzünün tonlulaşması ve söz içinde yer alan *m* geniz ünsüzünün *b*'ye dönüşmesi sonucunda "gibi" edatı meydana gelmiştir.

Eski Türkçedeki *ki:b* kelimesi esas olarak "kalıp, şekil, form, örnek, suret, görünüş" (mould, model) anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 686[a]). Üzerine aldığı üçüncü teklik kişi iyelik eki *-i-* ve *-n* vasıta durum eki ile "benzer" manasındaki *kip+i* > *kibi/kibin* edatı oluşmuştur. İlk bakışta edat, anlamsız sesler yığını olarak algılanır fakat geriye doğru gittiğimizde, kelime anlamının belirleyicisi niteliğindeki kökünün ne kadar geniş bir kavram alanına sahip olduğu ortaya çıkar.

Çekim edatı olarak Orta Türkçeden itibaren görülmeye başlanan *kibi* edatı Karahanlı ve Harezm Türkçesi dönemlerinde fazla kullanılmamış, onun yerine *teg/tek/tik, meñiz, meñizlik, yaṉglıg* edatları tercih edilmiştir. Kısmen Kıpçak ve Doğu Türkçesi dönemlerinde, daha geniş olarak Batı Türkçesi döneminde *kibi* edatı *kibin, kibik, kimi/kimin, gibin/bigi/bigin* gibi farklı şekillerde kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 2003: 87). *CTD-DLT'de kēp* madde başında "mold, like" anlamlarıyla karşılık bulan *kibi* edatı *kepi* şekliyle yer almaktadır (Dankoff 1985: 102).

Héyder Baba'ya Selâm şiirinde isimlerin yalın hâlinden sonra kullanılan *kimi/kimin* edatı çoğu zaman tamlama grubu dâhilinde yer almaktadır. *Kimi* edatının çağdaş Türk lehçelerindeki şekilleri şöyledir: Tatar Türkçesi: *kébek/kébi/kük*, Başkurt Türkçesi: kéıwék, Karakalpak Türkçesi: *kibi*, Kumuk Türkçesi: *yimik*, Nogay Türkçesi: *kimik*, Karaçay-Balkar Türkçesi: *kibik*, Kırım-Tatar Türkçesi: *kibi*, Karay Türkçesi: *kibik* (Akkaya 2007: 476-478), Türkmen Türkçesi: *kimin*, Özbek Türkçesi: *käbi*, Yeni Uygur Türkçesi: kebi (Buran, Akkaya 2010: 148, 187, 231).

İşleyiş bakımdan "ek" görünümünde bulunan edatlar, eklerden daha geniş fonksiyonlara sahiptir. Edatlar ekleşme temayülü olan sözcüklerdir ki Jean Dény, ek kapsamında değerlendirilen *-siz, -li* gibi yapıları "aitlik bildiren ilgiçler (postposition)" başlığında incelemeyi uygun görmüştür (Dény 1947: 559-563). Haydar Ediskun durum ekleri ile zarf türeten eklerin edatlarla birlikte ele alınmasının hiçbir sakıncası olmadığını, *-den* ve *-siz* gibi eklerin de kendi başlarına anlamı olmayan, eklendiği

kelimeler vasıtasıyla cümle içinde anlam bütünlüğünü sağlayan yapılar olduğunu ifade etmektedir (1999: 284).

Sema Barutcu Özönder eğer bir köken bilgisi çalışması yapılsa eklerin kökünün edatlardan geldiği sonucu ile bile karşılaşabileceğimizi söylemektedir (1995: 76). *Kimi, kimin, teg* edatlarını bu açıdan ele aldığımızda *-ça* ekinin bu edatların yerine geçebilecek fonksiyon alanına sahip olduğunu görürüz. Kaşgarlı Mahmut'un *-ça/-çe* ekini "benzetme edatı" olarak veriyor olması bu tespitimizi destekler niteliktedir (Atalay 2006/III: 129). İsmi fiile bağlayan, fiilin kendisi gibi, kendisine benzer bir şekilde meydana geldiğini göstermek için kullanılan *-ça/-çe* ekinin "gibi, kadar, göre, ile, tarafından, üzere, sonra vb." (Korkmaz 1995: 14) fonksiyonlarının hepsini ifade etmesi dolayısıyla "eşitlik" başlığı altında incelenmesi uygun görülmüştür (Ergin 2007: 239).

Zeynep Korkmaz gerek yazıtlarda gerek Uygur Türkçesi metinlerinde eşitlik ve benzerlik gösterme ilişkisi bakımından *teg* edatının, *Anonim Tefsir*'in son kısımlarından itibaren de *kibi* edatının kullanıldığını, *-ça* ekinin söz konusu görevinin bu devir metinlerinde süreklilik göstermediğini ifade etmektedir (1995: 18). *Yıd yıpar teg* "(misk gibi)" (Gabain 2007: 99), *Tolun* ***teg*** (KB 22/48), *Mini* ***mundag*** (ŞD 11a/7), *Sin* ***kibi*** (ŞD 38b/8), Oruç *kibi*, takı namāz *kibi* (İM 6b/3).

5.3. -InAn/-nAn, -ılan/-ile/-le, ile Çekim Edatları

Héyder Baba'ya Selâm şiirinde tespit ettiğimiz bir diğer edat Türkiye Türkçesinde *ile* Azerbaycan Türkçesinde *-inen, -nan* şeklinde ekleşmiş olarak karşımıza çıkan ve öncelikli olarak "vasıta/birliktelik" ilişkisi kuran *ile* edatıdır. Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Doğu Türkçesi, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde *birle* şeklinde kullanılan bu edat Gabain tarafından *bir* isim köküne dayandırılmaktadır. Gabain, *bir* isim kökünün *-i-* isimden fiil yapım ekini alması sonucunda *biri-* fiil köküne dönüştüğünü akabinde edilgenlik fonksiyonundaki *-l-* ekini de bünyesine dâhil ederek "birleşmek, bir olmak" manalarındaki *biril-* fiilini meydana getirdiğini söyler. Bu fiil de *-e* zarf-fiil ekini alarak vurgusuz orta hece düşmesine uğrar ve kalıplaşmış şekilde *birle* edatını meydana getirir (2007: 93). Carl Brockelmann (1951: 141) ve Sevortyan (1974: 346) da aynı izahatı yapmaktadır. Muharrem Ergin (2007: 370), Mecdut Mansuroğlu (1955: 62) ve Necmettin Hacıeminoğlu (2008: 85) bu edatın etimolojisini *bir+le* "(vasıta durum eki)" şeklinde ifade etmişlerdir.

*O sıldırım daşların****nan*** *oynarken* (I-73) "O sarp, yalçın taşlarınla oynarken", *Daşlar****ılan*** *başı başa çatuplar.* (II-5) "Taşlar ile başı başa çarpmışlar." Aynı kelimeye farklı şekillerde dâhil olduğunu gözlemlediğimiz *ile* edatının esas fonksiyonu vasıta bildirmektir fakat fiilin anlamına bağlı olarak "zaman" ve "tarz" bildirme görevine de

sahip olduğunu söyleyebiliriz (Ergin 2007: 237): *Aḫşam başı naḫır**ılan** gelende* (I-34) "Akşam üstü sürü ile gelince", *Uşaḫ néce zadı**man** şad olur*. (II-16) "Çocuk nasıl bir hiç ile neşelenir.", *Emir Aslan sek'te **ile** yıḫılup* (II-23) "Emir Aslan kalp sektesi ile yıkılmış." Yukarıda sıraladığımız örnek cümlelerde "ile" edatının farklı fonksiyonları ile karşılaşırız. Bu edat *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde sıklıkla ekleşmiş olarak ve *-InAn/-nAn, -ılan/-ile/-le, ile* şekillerinde kullanılmaktadır.

Mecdut Mansuroğlu *birle* edatının gelişim aşamasını *birle* (< *bir ile*) > *bile* < *pala*, *pele*, *birlen* > *binen* > *minen* olarak vermiştir (1955: 62). Akıcı bir ünsüz olan *r*, düşme temayülü göstermektedir ve bu hadise de *birle* edatında açık bir şekilde görülmektedir. Türk dilinin tarihî seyrinde söz başındaki *b-* ünsüzünün ya *v-*'ye dönüştüğünü ya da düştüğünü gözlemleriz. Osmanlı Türkçesi dönemi itibariyle *bile* edatı, söz başındaki *b-* ünsüzü düşerek *ile* şekli ile kullanılmaya başlamıştır. Azerbaycan Türkçesinin *ile* edatını müstakil olarak kullandığı zamanlar olsa da genel olarak cümle içinde *-n* vasıta durum eki ile uzatılan *ilen* yapısını tercih ettiği söylenebilir. Ekleşme temayülü en kuvvetli edat olan *ile* edatı bu vasfı ve fonksiyonu dolayısıyla zamanla vasıta durum eki olan *-n*'nin yerini almıştır (Ergin 2007: 370). Ağızlarda yaygın olarak *-nan, -nen* şekline dönüşen *-ilen, -len, -lan* edatları ekleştiği kelimede benzeşmeye uğrayarak *-ınan/-inen* hâline gelmektedir. "İlmek atmak, bağlamak, ulamak" fiil kökü *-e* zarf-fiil ekini alması sonucunda kalıplaşarak *ile* çekim edatını meydana getirir (Vambéry 1878: 39). Kök anlam ile kelime anlamının uyum içinde olduğu bu edatın taşıdığı fonksiyon, üzerine aldığı *-n* vasıta durum eki ile daha da pekişmektedir. Zeynep Korkmaz'ın ek yığılması olarak baktığı bu olay *ile* edatının anlamına güç katmaktadır.

Vasıta, beraberlik, tarz ve zaman bildiren bu edat, çağdaş Türk lehçelerinde şu şekilde seyir etmektedir: Hakas Türkçesi: *-mınan, -birle, bile, bile, birlen, bilen, vilen*, Kırgız Türkçesi: *men, menen*, Kazak Türkçesi: *-menen, -man, -ban,-pan*, Özbek Türkçesi: *birle, birlen, bilen, ilä, ilän* (Clauson 1972: 364[b]), Gagavuz Türkçesi: *-(y)lan, -(y)län, -(y)nan,-(y)nän*, Yeni Uygur Türkçesi: *-ilän,-ilä, birlä, birlän*, Türkmen Türkçesi: *ile, birle*, Kırım Tatar Türkçesi: *ile, -la/-le, -nen*, Başkurt Türkçesi: *ilä, ilän*, Tatarca: *bĭrlä, -bĭrlän, ilä, ilän*. Yalın durumdaki adlar ve tamlayan durumundaki zamirlerle kullanılan bu edat, *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde de aynı şekilde kullanılmaya devam etmiştir.

5.4. -dAn/-nAn sora/sonra Çekim Edatları

Bir kelimenin hangi türde yer alacağını o kelimenin cümle içindeki işlevi belirler. Bir ismi hem sıfat hem zarf hem de edat türlerinde yer alabilecek kullanımlarda görmek mümkündür. Türkiye Türkçesinde pek çok kelime gibi *sonra* kelimesi de anlam boyutu değiştikçe tür değiştiren bir yapıya sahiptir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde bu kelime genel olarak "edat" ve "zarf" türleri altında incelenmektedir (Karahan 2007:

39).

Zeynep Korkmaz bağlaçların bir kısmının, doğrudan doğruya ad, sıfat, edat ve zarf olan kelimelerin aynı zamanda birer bağlama görevi yüklenmiş olmalarıyla oluştuklarını söyleyip "önce" ve "sonra" kelimelerini bu grubun içine dâhil etmiş ve bunları "cümle bağlayıcısı" olarak değerlendirmiştir. "*Evvela* bunu yapabilmeniz için işin açılması, genişlemesi, cemiyetin ve hayatın yaratıcı vasıflarını kazanması lazım. *Sonra* böyle de olsa hayatı yine serbest bırakamazsın. Tehlikeli olur." (Korkmaz 2009: 1098). Taşıdığı zaman anlamı itibariyle çoğu kez "zaman zarfı" olarak nitelendirilen *sonra* kelimesi burada "bağlama edatı" fonksiyonunda yer almaktadır.

Sonra kelimesi *-dan/-den sonra, -nan/-nen sonra* yapısı ile geçtiği cümlelerde "çekim edatı" fonksiyonundadır. Nitekim Muharrem Ergin *-den* eki ile birlikte kullanılan "beri, önce, evvel, böyle, sonra, geri, öñdin" kelimelerinin aslında isimken edat olarak da kullanıldığına dikkat çekmiştir (2007: 372). Tahsin Banguoğlu da *takı* terimi altında "kimden hâli isteyen takı" başlığında "zaman göstermeye yarayan edat" olarak (tatilden sonra) *-den sonra* yapısına yer vermiştir (2007: 387). Jean Dény "صكره , صوكره" *soⁿñra, soⁿra* alt başlığında "*sizden soñra, bundan soñra, şimden soñra, saat oñdan soñraca*" örneklerini vererek bu yapıyı "ilgiç" olarak incelemiştir (1947: 597-598). *Türk Dilinde Edatlar* adında kapsamlı bir çalışma yapmış olan Necmettin Hacıeminoğlu da *soñ͡g/soñ͡gı, soñ͡gra* yapılarını çekim edatı olarak almıştır (1984: 82-84). Haydar Ediskun *-den sonra* edatını müstakil olarak "edat" başlığı altında ele alırken (1999: 290) Tahir Nejat Gencan da "durum takılı sözcüklerle öbekleşen ilgeçler/*-den* durum takısı almış sözcüklerle öbekleşenler" kategorisinde "*beri, önce, sonra, başa, özge, yana, dolayı, ötürü*" ifadelerini sıralamıştır (1971: 364).

Kornfilt'in (1997: 102-103) edat şeklinde kurulan zarflar olarak nitelendirdiği *-den sonra* yapısını Lewis de "primary postpositions with ablative case" başlığı altına alarak edat kabul etmiştir (1967: 89). Zeynep Korkmaz da ayrı ayrı "edat grubu biçimindeki zarflar", "ad kökenli edatlar", "çıkma durumu isteyen edatlar", "öncelik, sonralık ve zaman ilişkisi kuran edatlar" başlıkları altında *-den sonra* yapısına yer vermiştir (2003: 480-481, 1056, 1065, 1080).

Çekim edatlarının çoğunun bir isim veya fiil köküne dayandığını zamanla asıl anlamlarını yitirerek görevli kelimeler hâline geldiğini söyleyen Karahan, bu doğrultuda *sonra* kelimesinin edat olabilmesi için "zaman, sıra, yer" anlamını kaybetmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. *-den sonra* yapısının "mademki, eğer, göre, yerine" gibi edatlar ile *-ınca, -madan* gibi zarf-fiil eklerinkine benzer görevler üstlendiği takdirde "edat" türünde değerlendirilebileceğini belirten Karahan çeşitli örnekler vererek bu görüşünü delillendirmiştir: "*Siz istedikten **sonra** ben niçin yapmayayım.* (**Mademki** siz istiyorsunuz ben de yaparım).", "*İşin olmadık**tan sonra** burada beklemen anlamsız.* (İşin olmadığına **göre** burada beklemen anlamsız.) (Karahan 2007: 43-45).

Sonra kelimesi müstakil olarak kullanılıp hiçbir bağlayıcılığı olmaksızın sadece "zaman" anlamı ile ortaya çıkarsa "zarf" türüne girer. Öte yandan Korkmaz'ın ifade ettiği üzere "bağlama edatı" gibi bir fonksiyonu da söz konusudur. Ayrılma durum eki ile birlikte kullanılırsa *-den/-dan sonra* çoğu araştırmacıya göre doğrudan "çekim edatı" türünde değerlendirilirken Karahan, bu kelimenin zamanla anlamını yitirip "*mademki, göre, -ınca,-madan*" ifadelerine karşılık geldiği takdirde çekim edatı fonksiyonu altında yer alabileceğini söylemektedir.

Héyder Baba'ya Selâm şiirinde yedi defa *-den sora* (I-5), *sondan* (I-18), *-dan sonra* (I-20), *-nan sonra* (I-57), *sonnan* (II-39), *-den sora* (II-47, 49) şekilleriyle kullanılan bu edat, *Bir pinekleyip* ***sondan*** *durup biçeller* (I-18). "Bir pinekleyip sonra kalkıp biçerler." *Evvel başı menden istiġbal étdiz.* ***Sonnan*** *çönüp işimde ihlal étdiz.* (II-39) "İlk önce beni istikbal ettiniz. Sonra dönüp işimde ihlal ettiniz." dizelerinde kendisinden önce yer alan cümleler ile arasında öncelik ve sonralığa dayanan bir zaman ilişkisi kurması sebebi ile "zarf" olarak değerlendirilmekteyken diğer dizelerde "çekim edatı" fonksiyonu ile ön plâna çıkmaktadır: *Biz****den sora*** *senün başun ağ olsun.* (I-5) "Bizden sonra senin başın sağ olsun." *On****nan sora*** *dönergeler dönüpler.* (I-57) "Ondan sonra çarklar dönmüşler."

Batı Türkçesinde sıklıkla kullanılan *-dan/-den sonra, sonra* edatları Azerbaycan Türkçesinde *sora, -nan sora* olarak görev almıştır. 'O' sesinin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle süreklilik arz etmeyen sağır *n* sesi eriyerek *ğ*'ye, *ğ* sesi de aynı etki ile *v* sesine dönüşür. *v* sesinin vurgusuz orta hece düşmesi ile yanındaki ses uzama eğilimi içine girer ve netice itibariyle Türkçe imlada uzun ünlü bulunmadığı için bu uzun ünlü de kısalarak *sora* edatı meydana gelir: "*Sonra > soğra > sovra > sōra > sora*". Azerbaycan Türkçesinde "Ġeyri-sabit (Keçici) Ġoşma (Geçici Edat)" başlığı altında yer alan *sora* edatı söz konusu şiirde *-den sonra* kalıbının yanında *-nen/-nan sora/sonra* kalıbıyla da geçmektedir. Şiirde *-dan* ayrılma durum ekinin, eklendiği 'o' zamiri ile birleşme noktasında araya "pronominal n" girmektedir. Araya giren bu *n* sesi ilerleyici ses benzeşmesi hadisesi ile önündeki *d* sesini kendisine benzetir. Dolayısıyla şiirde *onnan sonra, sonnan* gibi şekillerle karşılaşmamız mümkün olmaktadır.

Eski Türkçede çok az, Harezm, Kıpçak, Doğu Türkçesinde az, Batı Türkçesinde ise yaygın olarak kullanılan *sonra* edatı, "sonra, son, arka, geç" anlamlarındaki "son" isim kökünün üzerine aldığı *-ra* yönelme durum eki ile oluşmuştur (Erdal 2004: 373). Türk dilinin tarihi dönemlerinde *sonra* edatı yerine kullanılan diğer edatlar şunlardır: Eski Türkçe: *-dın/-tin/-tın soŋ* (Clauson 1972: 832[b]), *-ta/-da ötrü/kisrä* (Gabain 2007: 94/99), Karahanlı Türkçesi: *soŋ* (Dankoff 1985: 165), *kidin, kiyin* (Argunşah, Yüksekkaya, Tabaklar 2010: 38), Harezm Türkçesi: *kidin, soŋ, soŋra* (Eckmann 2000: 17), Kıpçak Türkçesi: *ötri, soŋ, soŋra* (Argunşah, Yüksekkaya, Tabaklar 2010: 229), Doğu Türkçesi: *-din kiyin, narı, soŋ͡ğ, soŋ͡ğra* (Eckmann 2000: 127-128), Eski Anadolu Türkçesi: pes andan (Timurtaş 2005: 123), *şoŋ͡ğra* (Li 2004: 432), Osmanlı Türkçesi: *şoŋra* (Li 2004: 432).

Türk dilinin çağdaş lehçelerinde *sonra* edatının kullanımları şu şekildedir: Yeni

Uygur Türkçesi: *soŋrä* (coḫpə), Özbek Türkçesi: *soŋrä* (cŷнpa), Kazak Türkçesi: *soŋıra* (coḫıpa), Başkurt Türkçesi: *huŋra* (hyḫpa), Gagavuz Türkçesi: *sora, sonra* (copa, coнpa), Hakas Türkçesi: *sora, ŝora, sı'ra, śörä*, Türkmen Türkçesi: *soŋra* (coḫpa) *soñ* (coḫ), Kırım Tatar Türkçesi: *soŋra* (coḫъpa), Karaçay-Balkar Türkçesi: *sora, soŋra* (copa, coḫъpa), Tatar Türkçesi: *soŋra* (coḫpa), Hâlaççа: *sōrä, sēyrä, sōnä, soyna* (Li 2004: 431-436).

5.5. *bir* Bağlama Edatı

Héyder Baba'ya Selâm şiirinde bağlama edatı olarak ön plâna çıkan *bir* yapısı Azerbaycan Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Çoğu yerde durum zarfı olarak yer alan bu yapı, *Héyder Baba'ya Selâm I* şiirinde 2, *Héyder Baba'ya Selâm II* şiirinde ise 3 adet olmak üzere toplam 5 kez "sınırlama bildirme" fonksiyonu ile bağlama edatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk dili gramerinde "bir" kelimesi müstakil olarak değil "bir……..bir" şeklinde yer almaktadır. Muharrem Ergin "Karşılaştırma Edatları" altında (2007: 354) , Zeynep Korkmaz "Nöbetleşme Bağlaçları" altında (2009: 1119) Tahsin Banguoğlu da iki unsur arasında almaşık bir değişme ilişkisini göstermesi açısından "Almaşma Bağlamları" altında incelemişlerdir (2007: 391). Öte yandan "bir" kelimesinin müstakil olarak edat kullanımına sadece Necmettin Hacıeminoğlu (1984: 309) ile Haydar Ediskun (1999: 304) dikkat çekmiştir.

"Bir kez", "bir defa", "bir kerre" gibi söz birliklerinin kısalması neticesinde "bir" yapısının da aynı manayı kazandığını söyleyen Necmettin Hacıeminoğlu *bir* edatını "defa" anlamıyla karşılamış ve "tekerrür edatları" başlığı altına yerleştirmiştir (1984: 309). Haydar Ediskun "bir" yapısını, iki cümleyi "ancak, yalnız, sırf, tek" anlamları ile birbirine bağlayan bağlama edatı olarak değerlendirir (1999: 304). Muharrem Ergin ise *Azeri Türkçesi* adlı çalışmasında bu kelimenin Osmanlı sahasında da yer aldığı fakat daha çok Azerbaycan Türkçesinde "bir kerre, bir defa, bir daha" anlamıyla zarf olarak kullanıldığı notunu düşmüştür (1971: 99).

Muharrem Ergin, her zarfın bir isim olduğunu fakat her ismin zarf olmadığını söylemektedir. Öte yandan isim olmayan zarfların olduğunu fakat bunların sayısının az olup edat olarak görev aldıklarını ifade etmektedir. Bunun sonucunda da zarf olarak kullanılan edatların varlığı hâsıl olmaktadır (2007: 258). *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde ise toplam yirmi bir farklı yerde durum zarfı olarak kullanılan "bir" yapısı sadece beş yerde bağlama edatı göreviyle karşımıza çıkmakta ve cümlede zarf fonksiyonunu yüklenmektedir.

Héyder Baba'ya Selâm şiirinde *bir* bağlama edatı "ancak, yalnız, sırf, tek" gibi anlamlarla sınır çizerek iki cümleyi birbirine bağlar: *Ay buluttan çıḫup gaş göz atanda/ Bizden de **bir** sen olara gısse dé* (I-19) "Ay buluttan çıkıp göz kırpınca/Bizden de bir sen onlara kıssa de", *Amma bizim yoldaşlardan galan yoḫ/ Bunlardan **bir** bizi yada salan yoḫ* (II-

17) "Ama bizim arkadaşlardan kalan yok/ Bunlardan bir bizi hatırlayan yok."

5.6. Cümle Başı Bağlama Edatları

Bağlama edatlarını "pekiştirme, sınırlama, sıralama, neden, açıklama, amaç bildiren edatlar ile cümle başı edatlar" olmak üzere yedi alt başlığa ayırarak incelemiştik. Cümle başı bağlama edatlarını da fonksiyonları itibariyle "açıklama, üstelik, ihtimal, şart, sebep, zıtlık bildirme" şeklinde tasnif ettik (Korkmaz 2009: 1104-1134). *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde de cümle başı bağlama edatı olarak yer alan *éle* (II-28), *éyle ki* (I-18), *belké* (I-4, II-1, 25, 30, 44), *déyne* (de ki) (I-76), *bes ki* (II-28), *yoħsa* (II-40) yapılarının açıklama bildirme fonksiyonlarında kullanıldığına tanık olmaktayız.

"Adeta, sanki, neredeyse" (Hacıeminoğlu 1984: 188) anlamlarına tekabül eden *öyle ki* edatının Clauson'a göre orijinal şekli *ayla* olup Harezm, Kıpçak, Doğu Türkçelerinde örneklerine rastlanmaktadır (1974: 272[a/b]). Osmanlı Türkçesinde *öyle* olarak karşımıza çıkan edatın *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde *éle* kullanımı dikkat çekmektedir. "O+ile" birleşiminden hâsıl olan "öyle" edatı Azerbaycan Türkçesinde bir imla hususiyeti gereği *éle* şeklini almıştır. Zira Arap harfli yazımda baştaki elif harfi ile ondan sonra gelen ye harfi bir araya gelince diftonglaşma hadisesi sonucunda "kapalı e" şeklinde ifade edilir olmuştur.

5.7. *U, vU, ve* Bağlama Edatları

Bağlama edatlarından "sıralama" fonksiyonunda kullanılan *ve* edatı Orta Türkçe döneminden itibaren Türk dilinin bütün sahalarında görülmeye başlamıştır. Türkçeye hem Arapça *ve* hem de Farsça *u/ü* edatı geçmiş bir süre sonra da *vu, vü, u, ü, ve* şekilleri bir arada kullanılır olmuştur. *Héyder Baba'ya Selâm* şiirinde tüm şekiller mevcutken başka bir kullanımı da dikkati çekmektedir: Dünya gazo*v*-ġeder ölüm yitimdi. (I-5) "Dünya kaza ve kader, ölüm yitimdir." "Kaza" kelimesinin bünyesine aldığı "vü" edatındaki *v* sesinin yuvarlaklaştırıcı tesiri ile son ses konumundaki *a* sesi *o*'ya dönüşür. Orta hece konumuna gelen *vü* edatının vokalinin düşmesi sonucunda da kelime Azerbaycan Türkçesi'nde *gazov-ġeder* şeklini alır.

6. Sonuç

Héyder Baba'ya Selâm I-II şiirini sözcük türü olarak edatlar bağlamında incelemeye çalıştık. Şiirde toplam 153 kez kullanılan çekim, bağlama ve ünlem edatlarından öne çıkan yapıların etimolojik ve semantik izahını yaptıktan sonra Türk dilinin tarihî dönemleri ile lehçelerindeki kullanım şekillerini ve üstlendikleri görevleri belirttik. Varlığı başka unsurların varlığına gereksinim duyan edatların aslında anlamlı isim veya fiil köklerine dayanan birimler olduklarını ve bu birimlerin zamanla üzerine

gelen ekler vasıtası ile ilk anlamlarından uzaklaşarak kalıplaştıklarını gözlemledik.

Birtakım siyasî koşulların etkisi ile bugün de Azerbaycan Türkçesinin hem yazı hem de konuşma dilinde birçok Farsça sözcük yaşamaktadır. Ele aldığımız şiirde de yabancı kaynaklı olarak en çok Farsça kökenli edat olduğunu tespit ettik.

VI.- IX. yüzyıllarda ortaya çıkan Köktürkçe ve Uygur Türkçesinde verilen eserlerin dili Orta Asya'dan Güney Sibirya'ya kadar bütün Türk boylarının ortak yazı dili olarak kullanılmıştır. Eski Türkçeden itibaren takip edebildiğimiz bu edatların Azerbaycan Türkçesinde eskicil özelliklerini muhafaza ederek yer alması bu döneme olan sadakatini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Azerbaycan Türkçesi ile kaleme alınmış olan bu eserde özellikle son çekim edatları hem şekil hem de kullanım sıklıkları itibariyle çeşitlilik göstermekte ve cümlede çoğu kez zarf görevinde yer almaktadır. Edatların sayıca çok olması o eserin ifade dilinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Edatlar getirildiği sözcüklerle bir edat grubu oluşturabilirken aynı zamanda bir edat grubu olarak başka bir sözcük grubunun veya müstakil bir sözcüğün sıfatı fonksiyonunda da yer alabilir. Eserin edebî dil hususiyetlerinden en önemlisi de özellikle benzerlik ve denklik bildiren çekim edatlarının sayıca fazla olması ve böylece niteleme ve belirtme unsurlarının sıklıkla kullanılmış olmasıdır. Ayrıca bu edat grupları başka sözcük öbeklerinin herhangi bir unsuru olarak bulunabilir ve cümlede zarf dışında özne, nesne, yüklem ve yer tamlayıcısı görevlerinde de kullanılabilir. Sonuç olarak edat ve edat gruplarının cümlede birden çok tür, görev ve anlamda yer aldığını ortaya koymuş olduk.

Kaynaklar

AKTAŞ, A. (2001) "-DıktAn/-DuktAn Sonra Zarf-fiili Üzerine Bir Araştırma". *Türk Dili*, Sayı: 597, Eylül, 257-264.

ALKAYA, E. (2007) *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Elazığ: Manas Yayınları.

ARAT, R.R. (2007) *Kutadgu Bilig I (Metin).*Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ATABEY, N., İ. KUTLUK, S. ÖZEL (1976) *Sözcük Türleri I (Giriş, Ad, Sıfat, Belirteç, Adıl, İlgeç).* Haz. Doğan AKSAN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ATEŞ, A. (1964) *Şehriyar ve Haydar Baba'ya Selâm.* Ankara: TKAE Yayını.

BANGUOĞLU, T. (2007) *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BARUTCU ÖZÖNDER, S. (1993) "Türkçede Edat Kavramı". *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 73-80.

BARUTCU ÖZÖNDER, S. (2001) "Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: çI/çU", *Kök Araştırmalar*, Güz 2001, 75-86.

BOZKURT, F. (1995) *Türkiye Türkçesi.* İstanbul: Cem Yayınevi.

BROCKELMANN, C. (1951) *Osttürkische Grammatik Der Islamischen Litteratur Sprachen Mittelasiens.* Leiden: Brill.

BURAN, A. (1996) *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BURAN, A., E. ALKAYA (2010) *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

CLAUSON, Sir G. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century*. Oxford: Clarendon Press.

DANKOFF, R., J. KELLY (1982, 1984, 1984) *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk I-II-III*. Harvard: Harvard University Printing Office.

DEMİRBİLEK, S. (2008) "Tegi Edatı ve Türevleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/2, 94-101.

DENY, J. (1947) *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. Çev. Ali Ulvi ELÖVE, İstanbul: Maarif Matbaası.

Ebülgazi Bahar Han, *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*, Haz. Muharrem ERGİN, (Tarihsiz).

ECKMANN, J. (2003) *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Haz. Osman Fikri SERTKAYA, Ankara: Türk Dil Kurumu.

EDİSKUN, H. (1999) *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

EMRE, A. C. (1945) *Türk Dilbilgisi Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişimleri Üzerine Bir Gramer Denemesi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERCİLASUN, A. B. (1997) "Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları". *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara: Yüksek Öğretim Kurumu Yayınları, 48-55.

ERCİLASUN, A. B. (2007) *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ERDAL, M. (1991) *Old Turkic Word Formation*. Wiesbaden.

ERDAL, M. (2004) *A Grammar Of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.

ERGİN, M. (1971) *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ERGİN, M. (2007) *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

ERGİN, M. (2008) *Orhun Abideleri.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

GABAİN, A.von (2007) *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet AKALIN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GEDİKLİ, Y. (1977) *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyatı.

GENCAN, T. N. (1971) *Dilbilgisi.* İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GRÖNBECH, K. (1995) *Türkçenin Yapısı*. Çev. Mehmet AKALIN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HACIEMİNOĞLU, N. (1984) *Türk Dilinde Edatlar.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

KARAAĞAÇ, G. (2011) *Türkçenin Söz Dizimi.* İstanbul: Kesit Yayınları.

KARAHAN, L. (2007) "'Sonra, Önce' Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu". *Uluslararası Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2007, Sayı: 1, Ankara: Erzurum Dil Araştırmaları, 39-48.

KARASOY, Y. (1998) *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAYA, C. (1994) *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Z. (1995) *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Z. (2000) "Türkçede Edat Konusu ve Gramerlerimizde Bu Konu İle İlgili Sınıflandırma Sorunu". *Hasan Eren Armağanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 226-336.

KORKMAZ, Z. (2009) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORNFİLT, J. (1997) *Turkish Descriptive Grammars.* London.

LEWİS, G. L. (1967) *Turkish Grammar*. Oxford.

Lİ, Y. S. (2004) *Türk Dillerinde Son Takılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

MAHMUT, K. (2006) *Divânü Lûgati't-Türk (Çeviri).* Çev. Besim ATALAY, Cilt: III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MANSUROĞLU, M. (1955) "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları". *TDAY Belleten 1955*, 59-71.

ÖZEL, S. (1977) *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZEL, S., N. ATABEY (1976) *Sözcük Türleri II (Bağlaç, Ünlem, Eylem).* Haz. Doğan AKSAN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

RÄSÄNEN, M. (1969) *Versuch eines etimologischen wörterbuches der Türksprachen.* Helsinki: (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII, 1, 2)

SARIÇİÇEK, M. (2008) "Haydar Baba'ya Selam'ın Ontolojik Tahlili". *Turkish Studies*, Volume 3/7, 580-591.

SEVORTYAN, Ê.V. (1980) *Etimologiceskij slovar' tjurkskix jazykov, Obwcetjurkskie i meztjurkskie osnovy na bukvy "V", "G" i "D"*. Moskva.

ŞEHRİYAR, S. M. H. (1368) *Héyder Baba'ya Selam.* Tahran.

TEKİN, Ş. (1971) *Uygurca Metinler II-Maytrısimit Burkancıların Mehdîsi Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram (Burkancıların Vaibhāşika tarikatine ait bir eserin Uygurcası).* Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

TEKİN, Ş. (1993) *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TENİŞEV, E.R., A.M. ŞÇERBAK, D.M. NASİLOV, V.M. NADELYAYEV (1969) *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad: Izdatel'stvo Nauka Leningradskoe Otdelenir.

TİKEN, K. (1993) *Eski Anadolu Türkçesi'nde Edat ve Zarf-fiillerin Fonksiyonları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

TİKEN, K. (2004) *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOPARLI, R. (1992) *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

VAMBÉRY, H. (1878) *Zur Destellung des Familienverhältnisses des Turko-Tatarischen Wortschatzes.* Leipzig.

YILDIRIM, D. (2002) *M. Şehriyar Haydar Baba'ya Selâm*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kısaltmalar

Kitap Kısaltmaları

AY Ceval Kaya, (1994) *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

CTD-DLT R. Dankoff, J. Kelly (1982, 1984, 1984) *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk I-II-III.* Harvard: Harvard University Printing Office.

İM Recep Toparlı (1992) *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KB Reşit Rahmeti Arat (2007) *Kutadgu Bilig I (Metin).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KP Şinasi Tekin (1993) *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MAYT Şinasi Tekin (1971) *Uygurca Metinler II-Maytrısimit Burkancıların Mehdîsi Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram (Burkancıların Vaibhāşika tarikatine ait bir eserin Uygurcası).* Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

ŞD Yakup Karasoy (1998) *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ŞT Ebülgazi Bahar Han (Tarihsiz) *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*, Haz. Muharrem ERGİN.

Diğer Kısaltmalar

BK/D Bilge Kağan Yazıtı/Doğu Yüzü
Çev. Çeviren
Haz. Hazırlayan
KT/D Kül Tigin Yazıtı/Doğu Yüzü
KT/G Kül Tigin Yazıtı/Güney Yüzü
TDAY Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara
TKAE Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara
yy. Yüzyıl

Emine TEMEL

Arş. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Horhor Cad., Kavalalı Sok., 5/4, Fatih 34080, İstanbul-TÜRKİYE

E-posta: emine.temel@istanbul.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 5 Mayıs 2018
Yayına kabul edildiği tarih: 12 Haziran 2018
E-yayın tarihi: 30 Ekim 2018
Çıktı sayfa sayısı: 20
Kaynak sayısı: 58